

בס"ד

השיעור מוקדש לעילוי נשמת מנחם אביצור בן יהודה אריה ז"ל

הקשת וברית המילה

לפרשת נח (על פי שיעור של הרב אמנון בזק)

נִפְּשׁ הַחַיָּה אֲשֶׁר אִתְּכֶם בְּעוֹף בְּבַהֲמָה וּבְכָל חַיַּת הָאָרֶץ
אִתְּכֶם מִכָּל יִצְאֵי הַתְּבָה לְכָל חַיַּת הָאָרֶץ. וְהִקְמַתִּי אֶת
בְּרִיתִי אִתְּכֶם וְלֹא יִכָּרֵת כָּל בָּשָׂר עוֹד מִמִּי הַמִּבּוּל וְלֹא
יִהְיֶה עוֹד מִבּוּל לְשַׁחַת הָאָרֶץ

ומסביר הרב בזק, שלאחר המבול מתברר שהקב"ה מרחיב את הברית האישית עם נח ומשפחתו והופך אותה לברית עם האנושות כולה, קרי: עם זרעו של נח. כשם שנח ומשפחתו ניצלו מן המבול בזכות הברית האישית שהתחייב הקב"ה להקימה עמהם, כך תיהנה האנושות כולה מכאן ואילך מברית זו, והקב"ה לא יביא שוב מבול להכחידה.

כעת כבר אין מדובר בברית ייחודית עם מי שבא לתיבה, אלא בברית עם "כל יצאי התבה". כביכול הקב"ה 'מרחיב' את התיבה לעולם כולו, שיהנה מעתה מאותה הגנה מיוחדת שהייתה לתיבה מפני המבול. הדגש על הברית המיוחדת שנכרתת כעת עם כל האנושות בא לידי ביטוי, בין היתר, במספר ההופעות של המילה 'ברית' בפרשה – שבע פעמים, כדרכן של מילים מנחות.

אולם, דווקא בגלל אופייה הנצחי של ברית זו, אין די בהבטחה האישית שניתנה במסגרת הברית האישית, והקב"ה מעמיד לברית זו גם "אות".

3. בראשית ט, יב-יז:

וַיֹּאמֶר אֱ-לֹהִים זֹאת אוֹת הַבְּרִית אֲשֶׁר אָנִי נֹתֵן בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם וּבֵין כָּל נֶפֶשׁ חַיָּה אֲשֶׁר אִתְּכֶם לְדֹרֹת עוֹלָם. אֵת

הברית ואות הברית

בתחילת פרשת נח מופיעה לראשונה בתורה המילה 'ברית'.

1. בראשית ו', יג-יד, יז-יח:

וַיֹּאמֶר אֱ-לֹהִים לְנֹחַ קַח כָּל בָּשָׂר בָּא לְפָנַי כִּי מִלְאָה הָאָרֶץ חֲמָס מִפְּנֵיהֶם וְהִנְנִי מִשְׁחִיתֶם אֶת הָאָרֶץ. עֲשֵׂה לְךָ תֵּבַת עֲצֵי גֹפֶר... וְאָנִי הִנְנִי מֵבִיא אֶת הַמִּבּוּל מִיָּם עַל הָאָרֶץ לְשַׁחַת כָּל בָּשָׂר אֲשֶׁר בּוֹ רוּחַ חַיִּים מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם כָּל אֲשֶׁר בָּאָרֶץ יָגוּעַ. וְהִקְמַתִּי אֶת בְּרִיתִי אִתְּךָ וּבְאֵת אֵל הַתְּבָה אֵתָהּ וּבְנִיךָ וְאֶשְׁתֶּךָ וְנִשְׂי בְנִיךָ אִתְּךָ

הקב"ה מצווה את נח לבוא אל התיבה, וכך להינצל מהשחתת כל אשר בו רוח חיים על ידי המבול. ברם, מהי אותה 'ברית' שהקב"ה מדבר עליה?

לדעת ראבי"ע, הכוונה לשבועה שלא נזכרה בכתוב במפורש, ובה הבטיח ה' לנח שהוא ומשפחתו יינצלו מן המבול.

אבל על דרך הפשט נראה יותר כרמב"ן, שכאן הובטח לנח לראשונה שהקב"ה אכן יציל אותו ואת משפחתו מן המבול, והבטחה זו מנוסחת בלשון של הקמת ברית.

אלא שלשון זאת של 'הקמת ברית' חוזרת גם בהמשך הפרשה, בדברי הקב"ה לאחר המבול.

2. בראשית ט', ח-יא:

וַיֹּאמֶר אֱ-לֹהִים אֵל נֹחַ וְאֵל בְּנָיו אִתּוֹ לֵאמֹר. וְאָנִי הִנְנִי מְקִיִּים אֶת בְּרִיתִי אִתְּכֶם וְאֵת זִרְעֵכֶם אַחֲרֵיכֶם. וְאֵת כָּל

5. חזקוני:

"ואם דעתי להשחיתם כשהגשמים מרובין, אין אני מראה לכם דמות כבודי, שאין דרך למלך לבוא בין עבדיו כשהם נזופין ממנו".

אמנם פירוש זה מעורר בעיה תאולוגית: משתמע ממנו שהקב"ה נזכר בבריתו על ידי התבוננות במראה הדומה ל"מראה דמות כבוד ה'", והדבר קשה להיאמר.

ואכן, רוב הפרשנים הבינו שאות הקשת קשור למשמעות הרווחת של המילה קשת במקרא – כלי זין. יתרה מזו, אין מדובר בקשת סתם; זוהי קשתו של הקב"ה – "את קשתי נתתי בענן". ומהי קשתו של הקב"ה? בכמה מקומות במקרא אנו מוצאים שהקשת היא כלי נשק של ה', כגון:

6. זכריה ט', יג:

"כי דרכתי לי יהודה קשת"

7. איכה ב', ד:

"דרך קשתו פאויב"

ועוד. הוא הדין לחצים: גם עליהם נאמר שהקב"ה עושה בהם מלחמה (עיין דברים ל"ב, כג, מב ועוד). בהקשר של פרשתנו, מציע הרב בזק, שהקשת מסמלת את כלי הנשק שבאמצעותו הביא הקב"ה את המבול. יש סמליות רבה בדימוי גשמי המבול לחצים הנורים מקשת במלוא העוצמה.

8. וכן נראה מנבואת חבקוק (ג', ט-י):

"עריה תעור קשתך שבעות מטות אמר סלה נהרות תבקע ארץ. ראוד יחילו הרים זרם מים עבר נתן תהום קולו רום ידיהו נשא".

על פי זה ביאר הרמב"ן, שאות הקשת מבטא את הפסקת 'הלחימה', שהרי הצד המקושת שלה פונה כלפי השמים, וצדה הפתוח, המנוגד לכיוון הירי, הוא המכוון ארצה.

9. הרמב"ן:

כי הקשת לא עשאו שיהיו רגליו למעלה, שיראה כאלו מן השמים מורים בו... אבל עשאו בהפך מזה, להראות שלא יורו בו מן השמים. וכן דרך הנלחמים להפוך אותו בידם ככה כאשר יקראו לשלום למי שכנגדם. ועוד, שאין לקשת יתר לכונן חצים עליו.

קשתי נתתי בענן והיתה לאות ברית ביני ובין הארץ. והיה בענני ענן על הארץ ונראתה הקשת בענן. וזכרתי את בריתי אשר ביני וביניכם ובין כל נפש חיה בכל בשר ולא יהיה עוד המים למבול לשחת כל בשר. והיתה הקשת בענן וראיתה לזכר ברית עולם בין אלהים ובין כל נפש חיה בכל בשר אשר על הארץ.

ויאמר אלהים אל נח זאת אות הברית אשר הקמתי ביני ובין כל בשר אשר על הארץ

הקשת היא אפוא "אות הברית" שבין הקב"ה ובין האנושות, והיא משמשת בתפקיד מיוחד – 'להזכיר' לקב"ה את הברית בראותו אותה: "ונראתה הקשת בענן, וזכרתי את בריתי... והיתה הקשת בענן וראיתה לזכר ברית עולם". הקשת היא תופעה שקבע הקב"ה בטבע, אך קביעות זו נחוצה כביכול לקב"ה, כ'תזכורת' לעתיד שלא להביא עוד מבול על הארץ.

כמובן, אין הדברים כפשוטם. "אין שכחה לפני כסא כבודך", והקב"ה אינו זקוק ל'תזכורות'. סביר להניח שהקשת היא בעיקר סימן הרגעה לאנושות, שלא תחשוש ממבול נוסף. על כל פנים, מבחינה רעיונית לא נועדה הקשת להביא את האדם לידי מעשה, כי אם להודיעו שהקב"ה יראה אותה ולא יביא עוד מבול על הארץ.

הקשת בענן

מדוע נבחרה הקשת לאות שלא יהיה עוד מבול על הארץ? המפרשים הציעו כיוונים רבים בהסבר משמעותה של הקשת. חזקוני ביסס את פירושו על הפסוק המסיים את מעשה המרכבה שבתחילת ספר יחזקאל, שהוא האזכור היחיד של הקשת במקרא – מחוץ לפרשתנו – במשמעות זו.

4. יחזקאל א', כח:

"כמראה הקשת אשר יהיה בענן ביום הגשם כן מראה הנגה סביב הוא מראה דמות כבוד ה'"

על פי פסוק זה טען חזקוני, שהקשת מבטאת את הופעת ה' בעולם, והופעה זו כשלעצמה מוכיחה שלא יהיה עוד מבול.

משום כך ביאר ראב"ע את המילים "את קשתי נתתי בענן": "הנה נתתי עתה קשת בענן" (שם, יג). אבל הרמב"ן דוחה גישה זו.

14. רמב"ן בראשית ט', י"ב:

"ואנחנו על כרחנו נאמין לדברי היונים שמלהט השמש באויר הלח יהיה הקשת בתולדה, כי בכלי מים לפני השמש יראה כמראה הקשת. וכאשר נסתכל עוד בלשון הכתוב נבין כן, כי אמר 'את קשתי נתתי בענן', ולא אמר 'אני נותן בענן', כאשר אמר 'זאת אות הברית אשר אני נותן'. ומלת 'קשתי' מורה שהיתה לו הקשת תחלה. ולכן נפרש הכתוב: הקשת אשר נתתי בענן מיום הבריאה תהיה מן היום הזה והלאה לאות ברית ביני וביניכם, שכל זמן שארונה אזכיר כי ברית שלום ביני וביניכם".

כלומר, לדעת הרמב"ן, התופעה הטבעית אכן קיימת מששת ימי בראשית, והחידוש הוא במשמעות שניתנה לה: מכאן ואילך תהיה תופעה זו אות שה' לא יביא עוד מבול.

יש להדגיש שבדברי הרמב"ן מקופל עיקרון מנחה חשוב: אם אנשי הגות ומדע אומרים תיאוריה, אכן יש לבחון אותה בזהירות. אולם, אם הם מציבים עובדות, צריך לבדוק בניסוי ויש לקבלם. לכן הוא מקבל את מה שאמרו חכמי היוונים על סמך עובדות, ועל פיהן הוא מפרש את התורה. בורא העולם הוא נותן התורה, והתורה איננה סותרת את עובדות הבריאה.

לסיכום, הרמב"ן פירש "נתתי בענן" – עוד בימי הבריאה נתתי אותה בענן. ראב"ע, לעומתם, פירש שהיום נתתי בענן, כלומר, הקשת היא חידוש שנוצר אחרי המבול.

הקשת והמילה

אופייה המיוחד של הקשת כאות ברית בין הקב"ה ובין האנושות מתקשר לברית המילה עליה נקרא בפרשת לך-לך (בראשית י"ז). הרב בזק מציין שקווי דמיון רבים הנמתחים בין פרשת הקשת לבין פרשת ברית המילה, ונציין את ההקבלות המרכזיות.

הרב בזק מציע שיתכן שהקשת מבטאת הפסקת לחימה בדרך שונה במקצת. המילה 'קשת' אינה מופיעה בפרשה בגפה. בכל שלוש הופעותיה היא סמוכה למילה 'ענן', וצירוף זה – הוא הוא אות הברית: "את קשתי נתתי בענן והיתה לאות ברית ביני ובין הארץ... והיה בענני ענן על הארץ ונראתה הקשת בענן... והיתה הקשת בענן וראיתיה לזכר ברית עולם". הוזה אומר: לא הקשת גרידא היא אות הברית, כי אם נתינתה בענן. הענן משמש במקרא ככיסוי, כגון לכבוד ה'.

10. שמות כ"ד, ט:

"וישכן כבוד ה' על הר סיני ויכסהו הענן ששת ימים"

11. לכפורת (ויקרא ט"ז, יג):

"ויכסה ענן הקטרת את הפפרת אשר על העדות ולא ימות"

12. ולמשכן (במדבר ט', טו):

"ויביום הקים את המשכן כסה הענן את המשכן"

נתינת הקשת בענן מסמלת אפוא את כיסויה – אות להפסקת אש, כמו השבת חרב לנדנה: הקב"ה מכסה אחד מכלי מלחמתו ומתחייב שלא להשתמש בו עוד. הרב בזק מציע להבין כך גם את המדרש הבא (פסיקתא זוטרתא [לקח טוב], בראשית ט', טז):

"והיתה הקשת בענן וראיתיה" – כי דרכתי קשתי והבאתי עליה מבול, אבל מעתה ראיתיה שלא דרוכה" כלומר, נתינת הקשת בענן משמעה שהקשת נתפסת כ"לא דרוכה". כשיעלו עננים לשמים ותיראה הקשת בענן, סימן הוא שהקשת עודנה מכוסה, ולא תשמש עוד כנגד כל בשר.

בנקודה זו העלו רבים את השאלה המתבקשת הבאה: האם רק עכשיו נוצרה הקשת בענן? או מה התחדש לאחר המבול בתופעה הטבעית של הקשת? לדעת ראב"ע, אכן היה חידוש בטבע לאחר המבול.

13. ראב"ע בראשית ט', יד:

"אלו היינו מאמינים בדברי חכמי יון, שמלהט השמש תולד הקשת, יש לומר כי השם חזק אור השמש אחר המבול, והיא דרך נכונה למבין"

לדעת הרב בזק, ההקבלות הללו מחדדות את ההבדלים המהותיים שבין שתי הבריתות, הנוגעים לשלושה נושאים.

ראשית, הקשת בענן היא אות לאנושות כולה, והברית היא "ביני וביין כל בשר אשר על הארץ" (ט', יז). ברית המילה, לעומת זאת, נכרתת עם אברהם, והיא נוגעת לזרעו של יצחק בלבד: "והקמתי את בריתי אתו לברית עולם לזרעו אחריו" (י"ז, יט).

המילה "בשר" משמשת בשני המקומות במשמעותות שהן במידה רבה הפוכות: ברית הקשת נכרתת עם "כל בשר", במשמעות של ריבוי, ואילו ברית המילה מצומצמת לזרעם של אברהם ויצחק ומותנית במילת "בשר ערלתכם". בכך מייחד הקב"ה את הקשר עם קבוצה ספציפית מתוך האנושות.

שנית, ברית הקשת האוניברסלית קשורה בעולם כולו, המכונה בברית זו "הארץ". הברית מבטאת את הקשר שבין האנושות כולה ובין העולם כולו: "והקמתי את בריתי אתכם (1) ולא יפרת כל בשר עוד ממי המבול (2) ולא יהיה עוד מבול לשחת הארץ" (ט', יא) – המבול לא יכרית עוד את האנושות ולא ישחית עוד את הארץ, משמע: העולם כולו מיועד לאנושות כולה. ברית המילה, המצומצמת לעם ישראל, קשורה גם בנחלה גאוגרפית מצומצמת יותר.

16. בראשית י"ז, ח:

"ונתתי לך ולזרעך אחרית את ארץ מגיד את כל ארץ כנען לאחזת עולם"

שלישית, באות הקשת אין בני האדם שותפים – הוא נעשה בידי הקב"ה: "את קשתי נתתי בענן – והיתה לאות ברית ביני וביין הארץ" (ט', יג). לעומת זאת, הברית עם בני אברהם יוצרת קשר ייחודי, המחייב גם את האדם לתרום את חלקו, ועל כן מצטווה זרעם של אברהם ויצחק לתת את אות הברית בשרו בעצמו: "ונמלתם את בשר ערלתכם – והיה לאות ברית ביני וביניכם" (י"ז, יא).

15. הקשת והמילה - ההקבלות המרכזיות:

א. בשתי הפרשיות הקב"ה מכריז על ברית מיוחדת שהוא עומד להקים עם בני האדם:

והקמתי את בריתי אתכם (ט', יא);

והקמתי את בריתי ביני ובינך (י"ז, י).

ב. בשתי הפרשיות מצורף אות לברית שבין הקב"ה לבני האדם:

ויאמר אלהים זאת אות הברית אשר אני נתן ביני וביניכם (ט', יב);

ונמלתם את בשר ערלתכם והיה לאות ברית ביני וביניכם (י"ז, יא).

ג. שתי הבריתות הן נצחיות:

והיתה הקשת בענן וראיתה לזכר ברית עולם (ט', יז);

והקמתי את בריתי ביני ובינך וזרעך אחרית לדורתם לברית עולם (י"ז, ז).

ד. בשתי הבריתות מודגש הקשר לתופעת ה'כרת'. הברית הקשורה בקשת תמנע את הכרת העולם:

והקמתי את בריתי אתכם ולא יפרת כל בשר עוד ממי המבול (ט', יא).

ואילו בפרשת המילה נאמר ההפך, שמי שלא יקיים את הברית – ייכרת מן העולם:

ועל זכר אשר לא ימול את בשר ערלתו ונכרתה הנפש ההוא מעמיה את בריתי הפר (י"ז, יד).

ה. בשתי הפרשיות קודמת לנתינת האות ברכת פרייה ורבייה:

פרו ורבו ומלאו את הארץ (ט', א);

וארבה אותך במאד מאד... והפתי אתך במאד מאד (י"ז, ב-ד).

ו. שתי הבריתות כרוכות בשינוי שיחול מכאן ולהבא:

ולא יהיה עוד מבול לשחת הארץ (ט', יא);

ולא יקרא עוד את שםך אברהם (י"ז, ה).

ז. בשתי הפרשיות חוזרות פעמים רבות המילים 'ברית' ו'בשר'.

מזכיר את המבול, וגם את אות הקשת שבסיומו. כך יוכלו עם ישראל לדעת שיש אות ברית של נחמה גם אחרי חורבן הבית, בדומה לאות הברית בתום המבול. כלומר, ה' ישמור על שארית עמו גם בכל הגלויות, כפי שהוא שומר על הבריאה.

הרב בזק מסביר ששלושת ההבדלים הללו קשורים זה בזה. הקב"ה כורת ברית בסיסית עם כל האנושות בכל העולם, וברית זו 'מחייבת' בעיקר את הקב"ה, שלא יכרית עוד את העולם. ברית זו מסמלת יותר מכל דבר אחר את הקשר האוניברסלי שבין הקב"ה ובין העולם. ברית המילה, לעומתה, היא ברית ייחודית עם זרע אברהם, המעניקה לו את הזכות על הארץ. ברית זו היא ברמה גבוהה יותר, והיא גם מחייבת יותר: היא מחייבת את האדם להטביע אות בגופו, והמפר אותה נענש בכרת. אך שכרה של ברית זו, אף הוא ברמה גבוהה יותר: "וְנָתַתִּי לָךְ וּלְזַרְעֶךָ אֶחָרִיף אֶת אֶרֶץ מִגְרִיף אֶת כָּל אֶרֶץ כְּנָעַן וְאֶחָזֶז עוֹלָם וְהִיִּתִי לָהֶם לְאֵלֵיהֶם" (י"ז, ח).

17. מסכם הרב בזק:

מראה הקשת הוא מסר אוניברסלי, ומשום כך ניתן לראות את הקשת בכל מקום בעולם. הקשת היא אות לבני נח – קרי: לכל האנושות כולה. כנגד אות זה עומד אות המילה, המבטא את הקשר המיוחד עם ה' שזכתה לו קבוצת בני אברהם – קבוצה ייחודית בתוך קבוצת בני נח; קשר זה כרוך במחויבות גדולה הרבה יותר, אך הוא מבטיח גם קרבה גדולה יותר לקב"ה.

הקשת ביחזקאל

לסיום, ברצוני להביא רעיון של הרב יואל בן נון להסביר את הופעת הקשת בפרק א ביחזקאל, בו מראה הקשת הוא גם חלק ממראה כבוד ה'.

בפרק א' בספר יחזקאל, כבוד ה' מופיע גם כבורא עולם, וגם כמושל בו, והתגלות ה' ליחזקאל מבטאת את הסתלקות השכינה. בורא עולם מתגלה כמלך היושב על הכסא, אשר שלטונו בעולם יתבטא מכאן ואילך, באופן זמני כמובן, בשלטון מלך בבל. התגלות זו מזכירה, במידת מה, את המבול, ועל כן בנבואת יחזקאל הוא מתואר בצורה כזו.

כמו הקשת לאחר המבול, מתגלה כאות של נחמה ותקווה עתידה הנוגה שמשביב, "כמראה הקשת אשר יהיה בענן ביום הגשם..." (יחזקאל א', כ"ח). הגשם